

Мр Нага Томовић

ЦРНОГОРСКИ КОНЗУЛАТ У СКАДРУ И МАЛИСОРСКЕ БУНЕ 1910-1911. ГОДИНЕ

Учврстивши се на власти, Младотурци су почели да воде великотурску политику и погазивши своја обећања 1909. и 1910. године донијели су низ закона чија је сврха била да угуше ослободилачки покрет поробљених народа настављајући њихову асимилацију. Разоружано је нетурско становништво, разбијене су политичке организације поробљених народа, укидана је настава на матерњем језику, а дуж граница настањивано је муслиманско становништво да би се измијенила структура становништва у турским европским провинцијама. Тим мјерама Турска је изазвала против себе врло снажан покрет поробљених народа, а у Албанији је дошло до устанка.¹

Организоване припреме за устанак почеле су још почетком 1909. године. Црногорски конзул из Скадра Петар Пламенац извјештава једним повјерљивим рапортом од 3. марта 1909. године Књаза о разним новостима, па каже и ово: „... најпонижније се усуђујем доставити Вашем Краљвском височанству, да је јутрос у 5 сати изјутра пошло неколико војске у Тузи, а у исто вријеме 100 војника у Крајину у селима Острош и Аронет недалеко од наше границе а према нашим селима Драговићима и Коштани...” Пламенац сматра да се Турци боје да Црногорци не заузму Скадар па зато концентришу трупе на црногорској граници. Због тога је он упутио протест скадарском гувернеру Бедри-паши, а овај му је на то одговорио да су они дошли да заштите нека погранична села јер се народ плаши упада Црногораца. Зато Пламенац савјетује књазу да упути протест у Цариград поводом слања толике војске на црногорску границу.² Поред свих изјава црногорског конзула да Црна Гора неће стати на страну албанских устаника, скадарски валија је све више концентрисао војску

¹) др Васиљ Појовић, *Источно питање, Београд, 1968, стр. 163.*

²) ДАЦ, МИД, ф. коп. у Скадру, 3. III 1909. године, док. бр. 8

дуж црногорске границе. И када је добио писмену потврду од црногорске владе да ће Црна Гора остати неутрална, валија није одустајао од својих намјера. Према извјештају Петра Пламенца, црногорског конзула, „... валија се боји, да не би плаћени Малисори у случају рата у нашу границу прелазили и какве нереди чинили...”³

Турским властима није била пријатна ова веза Малисора са Црном Гором, па су зато код Малисора изазвали мржњу против Црне Горе, представљајући Црногорце као највеће непријатеље Малисора. Догађаји су, међутим, показали да је ова пропаганда турских власти неоснована, у шта су се Малисори увјерили 1909. године, када су турске трупе војничком снагом хтјели да им узму оружје. Тада су Турци попалили много малисорских кућа, и да није било црногорске помоћи, првјенствено од Куча, тешко би изашли на крај с турском војском.⁴

Како се ситуација у Албанији заоштравала у знаку оружаних борби, то ће амбиције на Цетињу да се умијешају и приступе остварењу својих циљева постајати све веће. Краљ Никола је пружајући уточиште устаницима стицао код њих велико повјерење. Тиме је хтио да сјеверноалбанска племена отргне испод аустријског утицаја.

Покрет из сјеверне Албаније проширио се на Косово, тако да су устаници средином априла 1910. заузели Ђаковицу. Јаки одреди турске војске брзо су почели савлађивати устанике, те су се они морали повлачити у планине.

Ипак су устаници на разним странама задавали много бриге турској влади, па је због тога крајем априла узео главну команду над војском у Албанији лично министар војни Махмут Шефкет-паша, а почетком маја турска влада је обећала Арнаутима да ће им у случају умирења, повратити оружје. Далеко надмоћнија турска војска нанијела је више пораза устаницима, па су и саме вође устанка морале да прелазе границу.⁵ У Црну Гору је пребјегао и познати вођа Исо Бољетинац са својим синовима.

Са вођама које су се предале турским властима немилосрдно се поступало. Један дио емиграната из Црне Горе повратио се ускоро кућама. Већи дио емиграната остао је у Црној Гори. Међу њима је био и Исо Бољетинац, малисорски главар.

³ ДАЦ, МИД, ф.кон. у Скадру, 18. III 1909, док. бр. 47 и 48.

⁴ Ристио Драгићевић, Малисорске буне 1910 и 1911, Зайиси, 1940, XXII, св. 1-5, стр. 148.

⁵ Ристио Драгићевић, нав. дјело, стр. 151

Из дана у дан број емиграната из косовског и скадарског вилајета бивао је све већи. Црногорска влада је радила да се црноорским емигрантима дозволи слободан повратак, а када у томе није успјела, старла се да им у земљи омогући живот. Да тај њен поступак не би довео до каквих дипломатских а можда и оружаних сукоба, она је предала почетком окторба представницима великих сила на Цетињу један опширан меморандум по овом питању.

Турска је живо радила да овај општи покрет што прије смири. Она је већ у другој половини октобра послала на Цетиње скадарског валију Бедри-пашу да као представник турске комисије, заједно са бригадиром Јанком Вукотићем уреди сва спорна погранична турско-црногорска питања. Најактуелније тадашње питање било је слободан повратак емиграната својим кућама.

Црногорска влада издејствовала је код труских власти да се свим емигрантима обећа амнестија и да се они могу слободно повратити својим кућама. Овога пута амнестија је имала дејство на емигранте и они из скадарског вилајета су се убрзо повратили својим кућама, осим 21 породице, које су остале у Црној Гори. Мада је Црна Гора пружала уточиште албанским избјеглицама, црногорски конзул у Скадру није се слагао с тим, већ је предлагао да се поступа опрезно. Он није имао повјерења ни у саме албанске прваке. У једном писму књазу Николи он између осталог пише: „... Према разним извјештајима који ми дослазе не говори се најбоље о Сокол Бацу. Чујем, да чине пропаганду у Мајесији на нашу штету. Може бити да се варам и да сам лоше обавијештен, али мислим да се Соколу не би требало сасвим повјеровати него, да би га требало мало боље припазити”. По његовом мишљењу, арбанашким главарима не треба вјеровати, они би учинили свашта за новац.⁶

Због бојазни од рата, за који није била спремна, Русија је одлучно тражила од Црне Горе да откаже гостопримство емигрантима из Албаније. Руски посланик на Цетињу Арсенијев, саопштио је ту одлуку руске владе црногорском министру иностраних дјела др Лазару Томановићу, а овај краљу Николи. Ова одлука толико је увриједила књаза да је одмах реаговао, па је у вези с тим упутио писмо руском посланику у коме истиче да ће Црна Гора и даље пружити уточиште албанским избјеглицама упркос свим пријетњама Русије да ће прекинути сваки вид

⁶ ДАЦ, МИД, ф. коп, у Скадру, 26 III 1910., док. бр. 3

помоћи Црној Гори и да се Русија у случају компликација на Балкану не треба жртвовати за Црну Гору.⁷

Наредна, 1911. година, била је још немирнија, јер је младотурска влада још више погоршала положај нетурског становништва у Турској, па се опет јављају буне, и побуњеници траже склониште у Црној Гори.

Порта је почетком фебруара 1911. саопштила црногорској влади да допушта свима слободан повратак „осим неким првацима, и осим оних, који су починили неке злочине и морају се договарати”, не именујући их, тако да није био ни један сигуран да се може слободно повратити, те се нико није желио вратити ни одвојити од својих вођа.

Да би показао своју „неутралност” краљ зове на савјетовање и турског посланика Садредин-бега, износећи му потребу „умирења” устанака, мада је он баш желио да се устанак што више прошири и ослаби турску царевину, а Црној Гори и балканским државама које су жељеле да ослободе своје сународнике омогући *casus belli*.⁸

Краљ Никола је турском посланику казао да главари не могу пристати на помиловање какво је дала Порта, а она га није тјела измијенити ни на даље заузимање црногорске владе преко турског посланика и преко представника велесила, као што није хтјела прихватити ни предлог „за олакшице при увођењу новог режима у Албанији”. Послије наведених савјета турском посланику и саопштења рока до кога ће издржавати емигранте, Влада је то саопштила и представницима велесила, те су послије средине марта у Црној Гори могли остати само они емигранти који могу живјети о својој заради. Но, прије тога рока изненада је опет букнуо устанак у Албанији. Турска није хтјела да попусти, па је већ крајем фебруара послала неколико батаљона у Скадар, као и комисију за изградњу утврђења у Скадру.⁹

Рад око утврђивања Скадра и прилике у Албанији детаљно је пратио и црногорски конзул у Скадру Душан Греговић. Његов извјештај од 3. марта доставио је у препису 6. марта министар иностраних дјела др Лаза Томановић краљу (преко ађутанта) на Тополицу.

Греговић пише да су у Албанији већ „неправедне прилике”, јер су једном кирицији из Улциња реквирирали жандарми коња, по наредби војних власти, да би што прије послали у миридитске крајеве муницију и тајин. Пошто је тај муслиман био црногорски поданик, Греговић је одмах

⁷ Ристо Драгићевић, *нав. дјело, стр. 156-157*

⁸ Ристо Драгићевић, *нав. дјело, стр. 203*

⁹ Глас Црногорца, 19. III 1911.

уложио протест код скадарског валије, да су „прије од једног сата” Нур Круми покрадени његови коњи. Војне власти су биле присиле и власнике разних трабакула да превозе ратни материјал и тајин од Медове до Скадра, те је то увелико сметало редовној трговини, а задржан је и превоз разне робе за црногорске трговце. И о томе је Грегорић говорио валији по наређењу са Цетиња, на што му је валија одговорио исто што и талијанском и аустријском конзулу: „Ми нијесмо могли оставити наш материјал на отворено поље у Медови излажући га непогодама времена и ризикујући да се поквари. У сличним случајевима сваки би урадио као што сам ја, па ко је овим поступком оштећен нека се обрати суду да му се исплати штета. Ја сам издао строгу наредбу да се материјал што прије пренесе, само да би промет што мање пострадао, и можете бити увјерени да ће се све тако брзо и живо пренијети да се неће ни опазити никакав застој”.

Иза тога одговора Бедри-паша је, каже Греговић, мало застао, па је „доста прилично узбуђен” наставио: „Јуче сам примио писмо од Садредин-бега, према којем, а на посредовање краљевске владе, неки скорашњи емигранти из Владне би се поново повратили на своја огњишта под условом, да им се остави оружје и да се у војску не може узимати него по један из сваке куће. На ово сам одговорио Садрадин-бегу, да се такви изузеци не могу више правити, па нека Владњани поступе како им ваља. Право Вам рећи, преситан сам од преговора са Малисорима, који се показују недостојни и неблагодарни за све уступке, које им је на моје посредовање Висока Порта учинила. Оно што сами траже и на што се прикажу вољни пристати, на то исто су последице мало незадовољни, па или бјеже у Црну Гору или се одупиру ономе на што су сами пристали. Узалуд су сви уступци, узалуд су сви обзир. А томе њиховом непомирљивом и према нама непријатељском држању што је узрок? Макар да ли је то непријатно сповиједати, али немогуће је ичем другом приписати, него исувише благонаклоном држању Црне Горе према Малисорима. Кад би Црна Гора њима дозволила само слободно пребивалиште нико јој ништа не би смио одговорити, али данас је свакоме познато да свакоји Малисор прима од вас од један до три фиорина дневно, а када се узме у обзир њихово сиромашно домаће стање, онда огромна помоћ постаје један примамљив мамац те који год може гледа да нађе начина да прибјегне у Црну Гору, па да тамо, као какав заслужни херој ужива субвенцију. Гостопримство казано у тој мјери прелази границе обазривости и пријатељства према њима, и ја се бојим, да се наши

одношаји не покваре, особито ако се обистини, да се чак и оружје почело уносити из Црне Горе у Малесију”.

Иако је углавном било све тачно што је Бедри-паша изнио, црногорски конзул се увриједио на ту изјаву сматрајући је клеветом против Црне Горе, напомињући да је емиграција за Црну Гору исувише тешка, и да је краљ уложио много напора да се Малисори врате на своје огњиште, а што се поново враћају, ту мора да има дубљих узрока.

На томе се завршио разговор црногорског конзула са Бедри-пашом.¹⁰

Сјутрадан 4. марта Греговић поново извјештава о приликама у Албанији. Греговић у извјештају каже да су Турци почели правити пут од Бојане до на врх Тарабоша. На Тарабошу су подигли четири чадора и тамо праве шанчеве. Црногорски конзул сматра да се све те припреме раде усљед пријетећег и непријатељског држања Арнаута према Турској, која стријепи да се све овамо претвори у озбиљне компликације.¹¹

Греговић је и даље пратио догађаје у Скадру и Албанији уопште, па 18. марта шаље детаљан извјештај о новим догађајима. У томе извјештају он саопштава о доласку два турска брода под Медову, који су довели двије хиљаде војника и велике количине ратног материјала. Та војска из Медове треба да пређе у Скадар да одржава ред и да послужи као гаранција за сигурност католичког становништва.¹²

Црна Гора није имала само материјалне тешкоће око издржавања великог броја емиграната већ је издржала и тешку дипломатску борбу. Турски посланик на Цетињу оптуживао је често Црногорце да у великом броју учествују у малисорском устанку, а црногорске официре да управљају борбом.

У марту је био и неки спор око црногорско-турске границе. Наиме, Турска је почела са изградњом утврђења у Крајини. Црногорски министар иностраних послова упутио је протест скдарском валији и тражио објашњење од Велике Порте. Турска је настојала да са сваке стране обезбједи своје границе према Црној Гори да би онемогућила помоћ Црне Горе албанским устаницима. Тако конзул Греговић 22. марта извјештава да је велика турска војска стигла у Медову, али са њоме није дошао и Тургут-паша. У Скадру се сматра да он није дошао зато што није имао на располагању довољно војске са којом би могао угушити

¹⁰ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 3. III 1911., док. бр. 35

¹¹ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 4. III 1911.

¹² ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 18. III док. бр. 51

албански устанак. У самом вођству устанка, дошло је до нејединства, јер су многи почели сумњати у лојалност Пренк-Биб-Доде због његове сарадње са Младотурским комитетом у Солуну.¹³

Греговић је мишљења да ће Турска лако савладати устанке албанских племена, јер међу њима нема никакве сарадње и сагласности, а ту потпомаже колебљиво и сумњиво држање појединих њихових вођа.

Пошто је турска осјетила да је албански покрет нејединствен, из дана у дан предузимала је мјере да би још више разјединила, духовно га сломила и прекинула сарадњу са Црном Гором, коју је сматрала главним инспиратором албанског устанка. Да би те своје планове остварила требало је обезбиједити границу према Црној Гори. Поред свих турских настојања да одвоји устанике од Црне Горе, Турска у томе није имала успјеха. Устанак је, напротив, свакога дана добијао на интензитету и губици на турској страни бивали су из дана у дан све већи. Душан Греговић у извјештају министру иностраних дјела Лазару Томановићу од 3. априла каже да је у Скадар стигао Биб-Доде са својим синовцем Марком Ђоном и Смаил Хаки-бегом, изаслаником младотурског комитета. Греговић такође сазнаје да су Турци посљедњих дана имали велике губитке, али и да је Тургут-паша добио дозволу да попали цијелу Малесију и усташе потпуно уништи, што он и намјерава учинити једним комбинованим нападом са три стране: од Гусиња, Ђаковице и Скадра. Прије него отпочне тај напад, сазнаје црногорски конзул, висока Порта намјерава предати краљу Николи једну врсту ултиматума, изискујући да Црна Гора не смије дати уточиште усташама, иначе би то сматрала као *casus belli*.¹⁴

Тургут-паша је одмах по доласку у Скадар посјетио црногорског конзула Душана Греговића. У разговору са њим он је изразио увјерење да ће Црна Гора остати неутрална и да ће устанак у Малесији бити врло брзо угушен. Црногорски конзул му је на то одговорио да се Малисори немају никаквој помоћи из Црне Горе надати, али није порекао да је било случајева да поједини добровољци прелазе из Црне Горе у помоћ Малисорима, али да то не може пореметити добре односе између Црне Горе и Турске.

У разговору са фанцуским конзулом Тургут-паша је изјавио да Турска против Малесије има 10.000 војника. Овим изјавама о великом

¹³ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 22. III 1911., док. бр. 60

¹⁴ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 3. IV 1911.

броју турске војске која се спрема да угуши устанак он је само правдао своје неуспјехе, јер је већ сјутрадан француски конзул саопштио Греговићу о страшном покољу турске војске од стране албанских племена код Шкреља.¹⁵

Послије овога улиједио је још један пораз турске војске у Климентима. По ријечима конзула Греговића, турске власти за пораз оптужују Црну Гору јер, по њиховом мишљењу, она помаже Малисоре и у људству и у ратном материјалу, док Малисори свој успјех приписују својим јунацима и не признају помоћ Црне Горе. Лично мишљење црногорског конзула је да је ријеч о неспособности турске војске, ...”и једва да би се од ње могло одабрати од три хиљаде који заслужују назив војника. Остатак је испод сваке критике. А мада их је пуно кривих, гобавих, сакатих, тако да се Тургут-паша ријешио да отпусти до близу пет стотина ових физичких богаља...”¹⁶

Из извјештаја конзула Греговића од 11. априла види се да поново отпочиње емиграција албанског живља према Црној Гори пред турским зулумима. Ову вијест потврдио је Тургут-паша у разговору са француским конзулом.”Даље је Тургут-паша признао француском конзулу, да заиста Арнаути имају потпуно разлога да су незадовољни од власти будући да се није ништа за њихов напредак урадило и сва обећања да су била празне ријечи. Надодајући да се и он лично стиди јер када је овога љета кроз Албанију пролазио и долазио са арнаутским првацима да их и он увјеравао о радикалним реформама.”¹⁷

Малисори су изражавали захвалност црногорском краљу на пружању уточишта њиховим емигрантима. Скадарски арцибискуп, приликом посјете црногорском конзулу, поред изјаве захвалности, нагласио је и слједеће: „Господар и Црна Гора могу рачунати на неограничену оданост католичких Арнаута”... Док на једној страни Арнаути изражавају неограничену захвалност и оданост краљу и Црној Гори, дотле на другој страни окривљују свог националног вођу Биб-Дода за кога скадарски арцибискуп Сенађи каже да је изгубио сваки уплив међу Миридитима.

Немајући погодне личности у земљи којој би указали повјерење, Малисори окрећу пажњу према Црној Гори, тражећи од ње заштиту, не презајући ни од тога да преко црногорског конзула у Скадру траже од

¹⁵ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 7. IV 1911., фасцикла 1 док. бр. 88

¹⁶ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 10. IV 1911., ДОК. БР. 93

¹⁷ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 11. IV 1911., док. бр. 94

краља оружје. Из многобројних извјештаја црногорског конзула из Скадра види се да су устаници имали више повјерења у црногорског краља и конзула у Скадру него у своје главаре, па чак и у Пренк-Биб-Доду. Греговић у своме извјештају од 20. априла 1911. јавља о доласку Биб-Доде у Скадар. Биб-Дода је био отишао из Скадра јер, по његовим ријечима, није хтио да присуствује разорувању својих сународника. Вријеме одсуства провео је у Цариграду. По повратку, турске власти су му понудиле мјесто валије скадарског како би на тај начин утицали на смирење устанка. Међутим, том понудом која се, истина, није ни реализовала, нијесу постигли ништа јер се албанска племена нијесу умиривала. Напротив, свкодневно су избијали сукоби са башибозницима који су пљачкали и палили њихова села.¹⁸

Када је видио да устанак албанских племена поприма све шире размјере, Тургут-паша је упутио Малисорима прокламацију на албанском језику. Црногорски конзул послао је ту прокламацију на увид црногорском министру иностраних дјела. Из прокламације се види да је Тургут - паша постао мекши и блажи него што је био у почетку, када је говорио да ће Малисоре строго казнити, и од њих тражити да му предају више од двадесет њихових главара, које ће примјера ради објесити, а осталима одузети оружје и присилити их да се покоре општим законима. Ни у овој прокламацији он није хтио ни да чује ни о каквим привилегијама или уступцима, али се види да би Малисорима опростио све досадашње њихове поступке ако би се они сада покорили.¹⁹

Греговић, као и сви страни конзули, сматра да ће прокламација остати без икаквог дејства јер се Малисори спремају да наставе борбу, а помоћ су им обећали и многа друга албанска племена. Али њихов отпор ће више зависити од оружја него од војске Тургут-пашине која, по мишљењу црногорског конзула, није способна да брзо оперише у кршевитим предјелима.²⁰

Овако детаљне извјештаје о стању турске војске црногорски конзул је слао због очигледне подршке коју је Црна Гора пружала овим устаницима, па је било потребно знати стање и распоред турске војске. Када је на дужност црногорског конзула у Скадру постављен, у априлу 1911, Петар Пламенац, он је наставио такође да шаље детаљне извјештаје о малисорским бунама.

¹⁸⁾ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 19. и 20. IV 1911., док. бр. 81 и 96

¹⁹⁾ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 24. IV 1911. док. бр. 100

²⁰⁾ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру 26. IV 1911., док. бр. 127

Црногорски конзул, у разговору са представницима турских власти у Скадру, није признавао да Црна Гора помаже албанске устанике, већ је наводио низ разлога да оповргне те чињенице, али докази су били очигледни. Поред свих Пламенчевих убјеђивања јасно је било да Црна Гора помаже малисорске устанике и да настоји да тај покрет добије што шире размјере. Самим помагањем ових устанака очигледно је било да краљ Никола припрема један шири ослободилачки покрет на Балкану, чији би покретач била Црна Гора. Такође и црногорски конзул из Скадра био је мишљења да устанке треба што интензивније помоћи, јер је расположење према устаницима у Црној Гори било велико. „... То ми је отворено рекао арцибискуп и Биб-Дода и да Арбанаси чекају да их од Ловћена сунце огрије.”²¹ Миридита су већ 21. априла 1911. године издали прокламацију у којој су објавили своју независност. Због тога је требало очекивати да долази велика турска војска у Медову, па Пламенац у својим извјештајима упозорава надлежне органе на Цетињу да Црна Гора буде спремна, јер није искључен напад турске војске на Црну Гору.²² Зато он шаље детаљне извјештаје о бројном стању, наоружању, распореду турске војске и тражи да се ти извјештаји предају министру војном, који треба да их преда одјељењу генералног штаба које од њега такве извјештаје тражи. Разлог оваквог енергичног заузимања црногорског конзула за помагање устанка је и у томе што се у јужној Албанији све више осјећао италијански утицај, а крајем априла дошло је до директног помагања устаника када је једрењакком допремљено око 10.000 пушака. Иако је Црна Гора била заинтересована за успјех устанка, није јој одговарало ово уплитање Италије. Устанак је свакога дана добијао све шире размјере а могућност турско-црногорског сукоба била је све већа, што се види из изјаве Тургут-паше једном новинару листа „Сецоло”. Тургут - паша му је одговорио да ће најприје умирити малисорска племена са којима се сад бије, па затим Миридита. Најпослије му је додао како је све то маленкост, „али Црна ме Гора највише интересира сад”.²³

Турске власти су свакога дана вршиле злодјела над католичким и православним становништвом, па у вези са тим Пламенац предлаже да Црна Гора, што више може, помогне албански народ како би се спасио турског ропства.²⁴

²¹ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 17. V 1911. док. бр. 114

²² ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 19. V 1911., док. бр. 118

²³ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 26. V 1911., док. бр. 127

²⁴ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 27. V док. бр. 128

Турска је из дана у дан гомилала војску на црногорској граници, тако да је крајем априла, према извјештају црногорског конзула, на црногорској граници Турска имала око 40.000 војника. Зато Пламенац стално упозорава да је сукоб Турске са Црном Гором неминован, јер је очигледно било да толико гомилање војске није било само због угушивања устанка малисорских племена.²⁵

Крајем новембра устанак је узео такве размјере да је валија чак говорио о могућностима давања неке врсте аутономије Албанији, јер би се тако могла спријечити окупација Албаније од стране Аустрије. Турска се очигледно бојала све већег уплитања Аустрије у Албанији, која је користила заузетост Турске у рату са Италијом и ширила своју пропаганду преко католичког свештенства. Та пропаганда била је усмјерена како против Турске тако и против Црне Горе. Тако црногорски конзул јавља о састанку аустријског конзула с католичким свештенством из малисорских племена од којих је тражио да не дозвољавају муслиманским главарима да иду у Црну Гору. Они су му одговорили да нијесу у стању да их спријече и убиједу, јер су обавезе Малисора према Црној Гори и њеном владару исувише велике.²⁶

Аустрија, Италија и Црна Гора гледале су да остваре своје планове у Албанији. Црногорски конзул био је свједок аустријске и италијанске пропаганде које су ишле на штету Црне Горе. Свјестан опасности која би поводом тога настала за Црну Гору, Пламенац између осталог каже: „Сада се намеће питање да ли је за нас и наш политички рад у ове крајеве корисно, да се сви Арбанаси снабдију модерним оружјем? Моје је мишљење да је то штетно за нас из ових разлога:

1. Што је опасно имати код границе силу оружаних Арбанаса на чију вјерност човјек не може стално рачунати. Арбанаси су превртљиви већином, и већином за оног ко више плати.

2. Што они Арбанаси - а то су у већини - који немају црногорско оружје него оружје друго купљено у другој држави неће се сматрати обавезним према Црној Гори.

3. Што треба настојати да приликом потребе имадемо наоружаних Арбанаса по себи нијесу ништа(?), и наша им је помоћ неопходна, па тек у том крајњем моменту ми би само могли остале ненаоружане снабдјети оружјем и тим их привезивати за себе. Арбанасу

25) ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 27. V 1911., док. бр. 129

26) ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 30. XI 1911., док. бр. 144

је најбоље дати оружје онда када му је неопходно потребно, он се тим задржи јаче и сталније него ма ишта друго да се за њега учини.

Из свих ових разлога бих био противан да се Арбанасима дозвољава пренос оружја кроз нашу државу. Ово је мишљење.²⁷

Турска је морала пристати на већину захтјева које су устаници изнијели. Да је Црна Гора заиста помагала Малисорске устанке и да је имала велике заслуге да се испуне ови захтјеви, своједочи чињеница да је потписивању примирја, поред посланика великих сила, присуствовао и црногорски министар.

Улога Црне Горе у овим догађајима, као посредника између моћне сусједне Империје и њених незадовољника, била је тешка али пуна части. Пружајући прибјеглим Малисорима уточиште и гостопримство она се непрестано, преко конзулата у Скадру, заузимала да се Малисори задовоље и да се поврати мир на црногорско-турској граници.

Дипломатска побједа Црне Горе у албанском питању је била веома значајна, јер је албанско питање било веома слично српском питању у Турској. Ту дипломатску побједу Црној Гори су признали и званични аустријски и српски дипломатски кругови. Најважнији од свих успјеха које је она из овог устанка извукла био је тај што је себи осигурала политички престиж и утицај у сјеверној Албанији.

Издејствоване олакшице за Малисоре биле су подстрек за нове нереде, те током августа црногорски конзул јавља о новим побунама око Приштине, Призрена, итд.

Црна Горе није могла бити задовољна само рјешењем малисорског питања, већ је радила да се ријеш и српско питање у Турској. Због тога она не мирује ни наредне 1912. године, јер буне нијесу завршене, већ напротив, одмах почетком 1912. године малисорски главари долазе у црногорски конзулат да питају да ли ће их Црна Гора помоћи. Од црногорског конзула нијесу добили потврдан одговор. Напротив, он им је рекао да им Црна Гора неће помоћи и да се неће излагати због њих оних тешкоћама којима је била изложена претходне године, али им је дао до знања да Црна Гора не би жељела да нешто ураде мимо њене воље. Малисорски главари били су изненађени оваквим одговором, и оним су посумњали у искреност ријечи црногорског конзула.²⁸ Турска се очигледно спремала не само да се обрачуна са малисорским племенима

²⁷ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 30. VI 1911., док. бр. 144

²⁸ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 16. I 1912., док. бр. 5

већ и са осталим балканским државама, прије свега са Црном Гором која је директно помагала те устанке и била заговорник стварања савеза балканских држава против Турске.

Али се Црна Гора припремала за рат, па зато конзул Пламенац шаље детаљне извјештаје о турским утврђењима и њиховом распореду у Скадру. Овај извјештај био је потребан краљу Николи јер је планирао да ће у престојећем рату присајединити Скадар Црној Гори, а за узврат он би их помогао у њиховој борби.²⁹

Црна Гора још није била спремна за борбу, па је савјетовала Малисорима уздржљивост, али се они нијесу придржавали ових упутстава већ су у фебруару нападали на турску војску, а Петар Пламенац извјештава да на прољеће намјеравају дићи устанак ширих размјера јер валија скадарски није удовољио њиховим захтјевима.³⁰

Иако им Црна Гора није обећала помоћ, Малисори настављају са нападима на турску војску. Борбе су сваког дана узимале све шире размјере, па су из Цариграда турске власти упутиле прокламацију у којој Арнаутима обећавају златна брда и долине, али су то они само схватили као слабост Турске и не одустају од намјере да наставе устанак.

Пошто су борбе малисорских племена биле узеле широк замах, новоименовани црногорски конзул, Иво Јовићевић, пише предсједнику Министарског савјета, министру војном и министру иностраних дјела да се у Скадру хришћанско становништво боји да Турци над њима не изврше покољ.

Према извјештајима црногорског конзула види се да је Црна Гора само чекала погодан моменат да се умијеша у албански устанак како би изазвала Турску да она прва отпочне ратне операције према Црној Гори.³¹ Али како се није указала тако погодна прилика Јовићевић је мишљења да Црна Гора не треба да чека већ да што прије отпочне ратне операције према Скадру. Он је огорчен оклијевањем црногорске владе па поводом тога каже: „... Турци, ако Бог да, као што су кренули, мало по мало и на Цетиње ће доћи и тамо нам главе сјећи а ми ћемо и тада стајати скрштених руку! Извините на овај израз али се тако морам изразити јер не знам којег ђавола чекамо и мудрујемо и не само што пропуштамо подесне прилике већ дозвољавамо да нас комаде у нашој сопственој кући...”³²

²⁹ Михаило Војводић, *Скадарска кирза - 1913, Београд 1970. стр.23.*

³⁰ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 13. II 1912., док. бр. 18

³¹ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 14. VI 1912., док. бр. 174

³² ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 18. VII 1912., ф. 1

По свему се видјело да је рат на помолу и да је неизбежан, и да Црна Гора само чека било какав повод да отпочне ратне операције. Тај повод био јој је потребан да би се оправдала пред великим силама, које су по сваку цијену хтјеле да спријече рат на Балкану. Пошто Турска није давала повода да би Црна Гора отпочела рат, црногорска влада је покушала преко конзула у Скадру да добије сагласност од албанских племена да припоји скадарски вијалет. Црногорски конзул покушао је да добије од скадарског бискупа писмени акт са којим би он тобоже тражио од Црне Горе да ова присвоји скадарски вилајет, као да је то жеља албанског становништва. Али он је то непрестано одлагао и налазио којекакве разлоге.³³

Црна Гора више није хтјела да чека па је 25. септембра 1912. године објавила рат Турској.

За вријеме трајања балканских ратова црногорски конзулат је престао са радом.

³³⁾ ДАЦ, МИД, ф. кон. у Скадру, 11. IX 1912., док. бр. 133

Мр Хага Томовић

**MONTENEGRO CONSULANTE IN SKADAR AND REBELLION
OF MALISORI IN 1910-1911**

S u m m a r y

The Montenegrin consulate carefully observed political movements of the north-Albanian tribes who lived near the border with Montenegro, their internal relationships, as well as foreign influences on these tribes. The consulate was specially active concerning these matters in the time of the anti-Turk riots of the tribes which took place in 1910 and 1911. The consulate made connections with barjaktars and other north-Albanian leaders in an attempt to turn them politically towards Montenegro, and to fight influences of other important countries. Since Turkey perceived that the Albanian movement was not unique, it undertook certain measures day in day out to ruin the movement, destroy it spiritually, and to cut connections with Montenegro, which they considered the main inspirer of the Albanian riots. The Montenegrin consuls in their conversations with Turkish officials in Skadar always denied that Montenegro helped the Albanian riots. They gave many reasons to refute the facts, but the proofs were obvious. With the very help of these riots it was clear that king Nikola was preparing a wider liberating movement in the Balkans, and Montenegro would be its initiator.